

УДК 351.746.1:623.4]:327(477)

Received 05 October 2017

Received in revised form 10 November 2017

Accepted 11 December 2017

ISSN 2618-1274 (print) ISSN 2618-1282 (online)

Двуреченська О.С.

Дніпровський національний університет

імені Олеся Гончара

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ХІМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Вивчається вплив міжнародної діяльності України на формування національної правової бази у сфері хімічної безпеки. Досліджуються провідні міжнародні документи у сфері хімічної безпеки та участь у них України. Аналізується вплив приєднання України до міжнародних режимів експортного контролю на побудову відповідної системи на національному рівні. Розглядаються провідні українські документи у регулюванні дослідження, виробництва, використання та транспортування отруйних речовин, які можуть бути використані у якості хімічної зброї, або іншим чином нанести шкоду людині та навколишньому середовищу.

Ключові слова: хімічна безпека, хімічна зброя, отруйні речовини, конвенція, роззброєння.

Двуреченская А.С., Нормативно-правовое обеспечение химической безопасности в Украине.

Изучается влияние международной деятельности Украины на формирование национальной правовой базы в сфере химической безопасности. Исследуются ведущие международные документы в сфере химической безопасности и участие в них Украины. Анализируется влияние присоединения Украины к международным режимам экспортного контроля и построение соответствующей системы на национальном уровне. Рассматриваются ведущие украинские документы в регулировании исследования, производства, использования и транспортировки ядовитых веществ, которые могут быть использованы в качестве химического оружия, или другим способом нанести вред человеку или окружающей среде.

Ключевые слова: химическая безопасность, химическое оружие, ядовитые вещества, конвенция, разоружения.

Dvurechenska O.S., Regulatory and legal framework for chemical safety in Ukraine.

Ukraine has never manufactured, amassed or applied chemical weapon. However, on the territory of Ukraine, a significant amount of poisonous substances are used in the industry, in domestic life, in medical and scientific institutions, which may exert a detrimental influence on people and environment. Moreover, various substances may be involved in the production of chemical weapons.

The article is aimed at investigating the legal and regulatory framework of Ukraine, which is necessary for the effective functioning of the chemical safety system.

At the beginning of the XXI century, a powerful international legal framework has been established in order to prohibit the development, production, stockpiling, application and disposal of the chemical weapons. Particular attention is paid to dual-usage goods. Ukraine has joined the leading international regulatory instrument in the field of chemical safety regulation.

The implementation of the international legal norms to the national legislation is in progress of establishment. Ukraine is a party to all international export control regimes. Taking into account international experience, the national export control system is being developed and is constantly being improved. Ukraine signed bilateral and multilateral international treaties in order to launch an effective legal framework for the national chemical safety system.

In Ukraine, it has been laid the foundation of the national legal documents base in the field of chemical safety. The major documents include the laws of Ukraine “On Foreign Economic Activity” and “On the State Control over International Transfers of Military and Dual-Use Commodities”,

the Concept for Increasing the Level of Chemical Safety, Action Plans and Government Programs, certain Articles of the Codes of Ukraine, a number of documents of the Cabinet of Ministers of Ukraine in the field of regulation of production, storage, transportation, use, disposal and destruction of hazardous chemicals. The national list of military and dual-usage goods has been drawn up and constantly updated in the state.

Thus, the regulatory framework of Ukraine in the field of chemical safety is formed and enhanced taking into consideration the national peculiarities of state development and international legal norms.

Keywords: chemical safety, chemical weapons, poisonous substances, convention, disarmament.

Постановка проблеми. На території України відсутня хімічна зброя, однак, розвиток хімічної галузі України, використання хімічних речовин у промисловості й побуті збільшує небезпеку ураження населення та навколишнього середовища України і сусідніх держав. До головних загроз та небезпек в Україні в сфері хімічної безпеки належать: застосування хімічних речовин у господарстві; наявність заборонених або непридатних пестицидів; викиди шкідливих речовин у повітря; застарілі технології та зношені технічні фонди підприємств, які працюють з отруйними речовинами, недотримання ними санітарно-гігієнічних норм; стихійні лиха; транспортування та утилізації хімічних відходів; незаконне перевезення хімікатів через кордон; можливість використання хімічних речовин у військових конфліктах та терористичних актах; злочинні дії людей (наприклад, спалювання ізоляції кабелю для добування міді призводить до утворення небезпечного хлориду водню); розробка хімічної зброї для потреб правоохоронних цілей. Вигідне географічне положення Україна створює умови транспортування через її територію хімічних та токсичних речовин, що можуть стати основою для виготовлення хімічної зброї. Кожна з таких загроз здатна заподіяти шкоду населенню та навколишньому середовищу не лише в межах України, але вплинути на стабільність регіональної системи безпеки. Крім того, Україна має достатній потенціал для виготовлення хімічної зброї.

Необхідність захисту населення та території України від хімічних загроз і небезпек вимагає формування якісної правової бази для регулювання розробки, виробництва, використання, транспортування та утилізації хіміч-

них речовин. Важливе значення для створення національної нормативно-правової бази у галузі хімічної безпеки становить розвиток міжнародного співробітництва України з метою набуття міжнародного досвіду регулювання хімічної галузі, колективного реагування на хімічні загрози та імплементації міжнародних правових норма в українське законодавство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика нормативно-правового забезпечення хімічної безпеки в Україні знайшла епізодичне висвітлення в наукових публікаціях, які переважно присвячені аналізу базових міжнародних документів та установ в даній сфері. Так, С.М. Кучеренко аналізує Конвенцію про заборону хімічної зброї та акцентує увагу на важливості участі України у реалізації положень документу [10]. Основні етапи формування міжнародної правової бази у сфері хімічної безпеки подаються у монографії С.М. Пунжина [17]. Дослідження сутності, змісту та місця України у міжнародних режимів експортного контролю здійснюють С.П. Галака, О.М. Гришуткін, Г.М. Перепелиця, О.І.Сівер [5]. Окремі правові документи у сфері хімічної безпеки аналізують у своїх роботах Т.В. Ковеня та О.А. Подскальна [1; 14]. Представники Національної академії СБУ та Служби безпеки України звертають увагу на вплив правового забезпечення в сфері біотехнологій та різних біологічних агентів на стан хімічної безпеки [2]. Існування широкого переліку загроз та небезпек в галузі хімічної безпеки та необхідність реагувати на них на національному та міжнародному рівнях вимагають подальшого комплексного дослідження нормативно-правового забезпечення хімічної безпеки в Україні.

Мета роботи полягає у дослідженні нормативно-правового забезпечення України необхідного для ефективного функціонування національної системи хімічної безпеки.

Провідним завданням системи хімічної безпеки в Україні є запобігання розробки, виробництва, використання та розповсюдження хімічної зброї. Хімічна зброя – це токсичні хімікати та їх прекурсори, за винятком тих випадків, коли вони мають призначення для цілей, які не забороняються Конвенцією про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення [8]. Хімічна зброя належить до зброї масового знищення, а отже її застосування може зашкодити та призвести до смерті невизначеного кола осіб. Хімічна зброя неоднорідна за своїми властивостями. Її основу становлять бойові токсичні хімічні речовини (отруйні речовини, токсини, фітотоксини). У якості хімічної зброї отруйні речовини і токсини можуть бути застосовані як складові артилерійських снарядів, авіабомб, ракет, польових мін, касетних бомб, вони легко можуть бути розпилені за допомогою літака, через аерозолі, димові снаряди. Тверди отруйні речовини можуть перетворюватися на пил, який вкриває тверду поверхню. Хімічні речовини можуть заражати повітря, місцевість, воду, різні матеріальні предмети і відповідно потрапляти до організму людини через органи дихання, вживання отруйної води чи продуктів харчування, дотик до уражених предметів. Окрім видимих ушкоджень та летального результату, наслідки застосування можуть мати генетичний та екологічний характер. Небезпека хімічної зброї також полягає у тому, що в її основі можуть бути нетоксичні або малотоксичні речовини, а відповідно речовини, які не входять до переліку заборонених.

В Україні відсутня хімічна зброя, однак існують ризики нанести шкоду населенню держави та навколишньому середовищу в наслідок свідомого чи необережного використання хімічних речовин, особливо на непідконтрольних територіях України, стихійних, нелегальної торгівлі тощо. На промислових підприємствах України використовується

більше 70 тисяч різноманітних хімічних речовин і щороку їх перелік збільшується. Кожна з даних речовин може становити небезпеку для людини та навколишнього середовища.

З метою забезпечення хімічної безпеки на національному, регіональному та міжнародному рівнях Україна стала учасником основних міжнародних договорів у галузі хімічної безпеки, імплементує їх норми в національне законодавство та постійно вдосконалює власну нормативно-правову базу в цій галузі.

Формування сучасної міжнародної правової бази у сфері регулювання хімічної зброї розпочалося на початку ХХ ст. Під впливом від наслідків використання отруйних речовин під час Першої світової війни громадські активісти вимагали заборонити використання хімічної зброї. У 1925 р. було підписано багатосторонній міжнародний договір – Женевський протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів. Протокол виявився малоефективним, оскільки не забороняв виробництво, зберігання та поширення хімічної зброї. Крім того, авторами документа стали держави, які прагнули до поширення власного міжнародного впливу, використовуючи в тому числі хімічну зброю. Розпочалося широке наукове дослідження отруйних речовин. Після Другої світової війни Женевський протокол лишився основним документом, у якому заборонялося використання хімічної зброї. На початку ХХІ ст. Протокол ратифікували або приєдналися до нього 140 країн [23]. У 2003 р. Україна оформила правонаступництво щодо Женевського протоколу.

Після Другої світової війни у міжнародних відносинах спостерігалось неоднозначне ставлення до хімічної зброї. У провідних країнах світу продовжували досліджувати та виробляти отруйні речовини летальної, паралізуючої, дезорієнтуючої, збуджуючої дії, вивчали отруйні властивості рослин. Нові хімічні речовини та токсини використовувалися органами правопорядку в середині держав та військовими під час воєнних конфліктів проти людей і рослин. Одночасно провідні

актори міжнародних відносин розпочали обговорення запровадження правових норм щодо регулювання обігу отруйних речовин та токсинів. Головну роль у створенні міжнародної правової бази в галузі хімічної безпеки відіграла ООН. У 1972 р. була підписана, а в 1975 р. набула чинності Конвенція про заборону розробки, виробництва і накопичення бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї і про її знищення (КБТЗ). Україна стала співавтором Конвенції та ратифікувала документ у 1975 р. КБТЗ доповнює Женевський протокол та ставить за мету заборонити використання бактеріологічних (біологічних) агентів та токсинів у якості зброї. У Конвенції держави зобов'язалися ні за яких обставин не розробляти, не виробляти, не накопичувати, не розповсюджувати, не купувати мікроорганізми, біологічні агенти або токсини (за виключенням тих випадків, коли вони потрібні для мирних цілей), зброю, обладнання та засоби доставки таких організмів та речовин. Країни також зобов'язувалися знищити або почати використовувати виключно у мирних цілях агенти та токсини. У той же час документ не передбачає контрольний механізм за дотриманням положень Конвенції та санкції у разі порушень статей. КБТЗ має необмежений термін дії та відкрита до підписання.

На території України відсутня біологічна зброя, однак є ряд установ (лікувально-медичні, наукові, промислові тощо), які використовують мікроорганізми та продукти їх життєдіяльності, що підпадають під дію КБТЗ [5, с. 19]. Україна враховує положення Конвенції під час здійснення зовнішньої та внутрішньої політики, а також добровільно надає щорічно звіти ООН про виконання положень документу.

КБТЗ також регулює певні питання, пов'язані з хімічною зброєю. У ст. IX Конвенції сторони зобов'язалися продовжити обговорювати заборону розробки, виробництва та накопичення хімічної зброї, а також знищення її існуючих запасів [7].

У 70-х та 80-х рр. XX ст. було вироблено кілька проектів міжнародних документів присвячених хімічному роззброєнню. Зокрема, в наслідок радянсько-американських пере-

мовин у 1990 р. було підписано «Угоду про знищення і не виробництво хімічної зброї та заходи щодо сприяння багатосторонній конвенції про заборону хімічної зброї» та розроблено план знищення частини власної хімічної зброї. Угода так і не вступила в дію.

Завершення «холодної війни» суттєво активізувало процеси хімічного роззброєння. Зокрема, було підписано кілька відповідних регіональних угод. Глобальним документом в даній сфері стала Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, використання хімічної зброї та про її знищення (КХЗ). Документ був підписаний у 1993 р. та набув чинності у 1997 р. Конвенція стала першим і лишається єдиним ґрунтовним міжнародним документом у сфері хімічного роззброєння. Станом на квітень 2017 р. Конвенцію ратифікувало 192 країни [21].

Конвенція ставить за мету знищення хімічної зброї і підприємств з її виробництва та передбачає ряд заходів її досягнення. Під час укладення КХЗ знищення всієї хімічної зброї у світі планували здійснити протягом десяти років з моменту набуття чинності документу. На даний момент це завдання не реалізоване. КХЗ також передбачені випадки, за яких країна має право розробляти, виробляти, придбавати іншим чином, зберігати, передавати і використовувати токсичні хімікати та їх прекурсори. Для подолання наслідків звертається увага на міжнародне співробітництво у використанні хімікатів в мирних цілях, а також хімікатів подвійного призначення, надаються деякі переваги країнам-учасникам під час експорту/імпорту хімічних речовин. В рамках КХЗ передбачено утворення режиму міжнародного контролю за військовими та цивільними об'єктами хімічної галузі. Механізмом перевірки дотримання положень КХЗ є інспекції. У випадках застосування хімічної зброї в КХЗ передбачається надання міжнародної допомоги.

Україна ратифікувала Конвенцію у 1998 р. Національним органом України, який відповідає за виконання КХЗ Указом Президента України у 1999 р. призначено Міністерство закордонних справ України. Відбувається ім-

плементация положень КХЗ у національне законодавство. На даний момент існує необхідна нормативно-правова база у сприянні виконанню положень КХЗ. Зокрема, у 1997 р. була розроблена та з 1999 р. почала діяти Національна програма виконання КХЗ, а в 2012 р. Указом Президента України був затверджений План заходів на 2012 - 2021 роки з виконання Конвенції.

Для контролю за дотриманням КХЗ, внесенням змін до документу та прийняттям необхідних супутніх документів у 1997 р. було утворено Організацію із заборони хімічної зброї (ОЗХЗ). Усі учасники КХЗ автоматично стають членами ОЗХЗ. Так, ОЗХЗ є інструментом виконання КХЗ, виявлення порушень та застосування покарань. Україна бере активну участь у діяльності ОЗХЗ. Міністерство закордонних справ виступає посередником у відносинах між Україною та Організацією.

Україна взяла на себе зобов'язання проводити щорічно в установлені строки збір, аналіз, перевірку, зведення та подання до ОЗХЗ національних декларацій України, здійснювати заходи щодо забезпечення проведення в Україні інспекційної діяльності, здійснювати державний контроль за перевезенням хімікатів територією України, проводити інструктивні наради, навчальні семінари за участю представників зацікавлених центральних органів виконавчої влади, інших державних органів з питань виконання КХЗ, удосконалити нормативне, методичне та аналітичне забезпечення роботи державної аналітичної лабораторії, забезпечувати захист інформації з обмеженим доступом у хімічній галузі [13].

Важливим міжнародно-правовим документом в сфері хімічної безпеки став прийнятий у 1998 р. Римський статут Міжнародного кримінального суду. Міжнародний кримінальний суд уповноважений «здійснювати юрисдикцію щодо осіб, відповідальних за найсерйозніші злочини, що викликають стурбованість міжнародного співтовариства, ... і доповнює національні системи кримінального правосуддя» [18]. До компетенції Суду належить вирішення справ, пов'язаних з геноцидом, злочинами проти людства, воєнними злочинами, агресією. У

2002 р. Статут набрав чинності. У Статуті застосування отруйних речовин відноситься до воєнних злочинів. Україна підписала документ, але не ратифікувала через певну неузгодженість Статуту із Конституцією України. Після 2016 р. можливість ратифікації з'явилася. Представники України в ООН заявили, що ратифікація Статуту є одним з пріоритетів зовнішньої політики держави [3]. Необхідність ратифікації Статуту обумовлюється також текстом Угоди про асоціацію з ЄС. Зважаючи на юридичну процедуру, ратифікацію Україною Римського статуту може відбутися у 2019 р.

Окрім базових документів з хімічної безпеки, міжнародним співтовариством було прийнято ряд конвенцій та програм, які регулюють обіг хімічних речовин. До деяких з них приєдналася і Україна.

У 2006 р. спільними зусиллями Програми ООН з навколишнього середовища, Міжорганізаційної програми з раціонального управління в галузі хімічних речовин та Міжурядового форуму з хімічної безпеки була організована Міжнародна конференція з управління в галузі хімічних речовин в Дубаї (ОАЕ). На конференції за участю більш ніж ста представників урядів, громадянського суспільства, приватного сектора був прийнятий «Стратегічний підхід до міжнародного регулювання хімічних речовин» (СПМРХР/SAICM) [24]. Загальна мета СПМРХР полягає в досягненні раціонального управління хімічними речовинами протягом всього їхнього життєвого циклу. Участь у СПМРХР не передбачає юридичних зобов'язань.

Особливістю СПМРХР є схвалення на найвищому політичному рівні та встановлення зв'язку хімічної безпеки з проблемами стійкого розвитку, фінансуванням, регулюючою інфраструктурою, контролем за виконанням законодавства. СПМРХР дозволяє країнам отримати політичну підтримку та фінансування відповідних проектів. Україна підтримує СПМРХР та подає свої проекти до Програми швидкого старту.

Вигідне географічне положення України та використання у промисловості небезпечних

хімічних сполук, посилює ризики транспортування через територію держави отруйних речовин, які можуть бути використані у якості хімічної зброї. У зв'язку з цим та внаслідок активної міжнародної діяльності у сфері хімічного роззброєння, Україна є учасником усіх сучасних міжнародних режимів експортного контролю: «Вассенаарська домовленість», «Режим контролю за ракетними технологіями», «Група ядерних постачальників» та Комітет Цангера, «Австралійська група». Перелічені режими доповнюють один одного та сприяють виконанню міжнародних договорів у сфері роззброєння. Усі режими, за виключенням «Групи ядерних постачальників» та Комітету Цангера (стосуються ядерного експорту), пов'язані з хімічною безпекою. Участь у міжнародних режимах експортного контролю, як правило, передбачає підписання провідних міжнародних документів у галузі роззброєння (ДНЯЗ, КБТЗ, КХЗ) та відбувається на добровільних засадах.

На законодавчому рівні в Україні державний контроль експорту був запроваджений Законом «Про зовнішньоекономічну діяльність» (1991 р.). З того часу відбувається постійне вдосконалення нормативно-правової бази. У 1993 р. урядом був затверджений перелік видів сировини, матеріалів, обладнання і технологій, вивіз яких за межі України може здійснюватися тільки за спеціальним дозволом. Провідним документом, який регламентує діяльність України щодо режиму експортного контролю є Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» (2003 р. із подальшими змінами) [6]. Після приєднання України до міжнародних режимів експортного контролю міжнародні нормативи були імплементовані до національної правової бази.

Приєднання України до провідних документів у сфері хімічного роззброєння, активна участь у міжнародних організаціях та міжнародних режимах експортного контролю, які пов'язані із протидією розробки, виробництва, поширення та використання отруйних речовин, сприяє розширенню двосторонніх

відносин України з іншими державами в даній сфері та міжнародними організаціями більш широкої компетенції. Так, у сфері хімічної безпеки правова база України вдосконалюється завдяки двосторонньому співробітництву з окремими державами (наприклад, Польщею, США, ФРН, Чехією, Швецією, Японією) та багатосторонньому в рамках ООН, НАТО та ОБСЄ. В контексті євроінтеграційної політики України та активної торговельної діяльності до українського законодавства відбувається імплементація правових норма ЄС в сфері хімічної безпеки. Правові наслідки для України має також участь держави у ініціативі Групи семи «Глобальне партнерство проти розповсюдження зброї та матеріалів масового ураження» (започаткована у 2002 р.).

Для регулювання питань хімічної безпеки у 2008 р. в Україні було схвалено Концепцію підвищення рівня хімічної безпеки з метою визначення основних шляхів і способів формування збалансованої державної політики з питань підвищення рівня хімічної безпеки. Мета Концепції полягає у «визначення основних шляхів і способів формування збалансованої державної політики з питань підвищення рівня хімічної безпеки з урахуванням світового досвіду у сфері поводження з хімічними речовинами, налагодження співробітництва з відповідними органами іноземних держав і міжнародними організаціями для зниження вірогідності заподіяння шкоди життю і здоров'ю людей та довкіллю у процесі поводження з хімічними речовинами» [9]. Одним із засобів досягнення мети визнається удосконалення законодавства з питань забезпечення хімічної безпеки із врахуванням відповідних міжнародних норма. Конвенція також ставить за мету ратифікацію Україною, зокрема, Роттердамської конвенції про процедуру попередньої обґрунтованої згоди щодо окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі, Базельської конвенції про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням, Європейської угоди про міжнародне дорожнє перевезення небезпечних вантажів, Міжнародної конвенції про цивільну відповідаль-

ність за шкоду від забруднення нафтою та Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) та інші. На даний момент Україна ратифікувала Орхуську конвенцію (2005 р.) та Стокгольмську конвенцію про стійкі органічні забруднювачі (2007 р.) До інших зазначених міжнародних конвенцій Україна приєдналася, але не ратифікувала. Це свідчить про повільні темпи адаптації національного законодавства у галузі хімічної безпеки до міжнародного та недостатньо активну реалізацію положень Концепції.

До базових документів у галузі хімічної безпеки в Україні належить національний перелік товарів військового та подвійного призначення, який постійно корегується, правові документи у сфері регулювання використання хімічних речовин у промисловості та побуті (наприклад, використання пестицидів та агрохімікатів в сільському господарстві), окремі статті кодексів України, низка документів Кабінету Міністрів України у сфері регулювання виробництва, зберігання, транспортування, використання, захоронення та знищення небезпечних хімічних речовин. Незважаючи на значну кількість нормативно-правових документів у сфері хімічної безпеки, на

думку деяких дослідників, в Україні відсутнє якісне регулювання ввезення та утилізації небезпечних хімічних речовин [2, с. 145].

Висновок.

Таким чином, нормативно-правова база України в сфері хімічної безпеки сформована з урахуванням національних особливостей розвитку держави та міжнародних правових норм. Правові норми регулюють розробку, виробництво, накопичення та застосування отруйних речовин, які можуть бути використані у якості хімічної зброї. В Україні постійно розвивається режим експортного контролю за хімічними речовинами. В цілому, існуюча правова база дозволяє забезпечити якісне функціонування системи хімічної безпеки та протидіяти потенційним небезпекам. Однак, із розвитком науки та сучасних технологій вона потребує постійного вдосконалення. В даному контексті важливим напрямом діяльності урядових установ є створення спеціалізованих експертних груп на національному рівні. Важливим для побудови ефективної системи хімічної безпеки може стати подальший розвиток міжнародних контактів з провідними країнами та організаціями з метою набуття досвіду правого регулювання, утворення нових міжнародних правових документів та приєднання до вже існуючих.

Бібліографічні посилання

1. *Анализ европейского законодательства REACH и его применения в контексте практической внешнеторговой деятельности товаропроизводителей и трейдеров химической и нефтехимической продукции в Украине*. Разработчик: Т.В.Ковеня. Черкаси, 2007. URL: www.niitehim.ch.ua/text_reach.doc (дата звернення: 04.09.2018).
2. Величко М.В., Ситник С.Ю., Ковалюк О.С., Головін Д.І. Наслідки дерегуляції у сфері державного контролю за ввезенням, обігом, використанням та утилізацією на території України небезпечних хімічних речовин. *Сучасні проблеми токсикології, харчової та хімічної безпеки*. 2017. № 1-2. С. 143 – 149.
3. *Виступ делегації України на засіданні 70-ї сесії ГА ООН щодо Міжнародного кримінального суду*. URL: <http://ukraineun.org/press-center/106-vystup-delegatsiy-ukrayny-na-zasidanni-70-y-sesiy-ga-oon-shchodo-mizhnarodnogo-kryminalnogo-sudu/> (дата звернення: 04.09.2018).
4. *Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів*. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/2018_table/Krivulkin_IM.pdf (дата звернення: 04.09.2018).
5. *Експортний контроль в системі міжнародної безпеки: навч. посіб.* С.П. Галака та ін. К.: КВІЦ, 2013. 368 с. URL: <http://www.ntc.kiev.ua/download/izdaniya/posibnik/Posibnik.pdf> (дата звернення: 04.09.2018).
6. *Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання»*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/549-15> (дата звернення: 04.09.2018).
7. *Конвенція о запрещении разработки, производства и накопления запасов бактериологического (биологического) и токсинного оружия и об их уничтожении*. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_054 (дата звернення: 04.09.2018).
8. *Конвенцію про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення*. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_182 (дата звернення: 04.09.2018).

9. Концепція підвищення рівня хімічної безпеки. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1571-2008-%D1%80> (дата звернення: 04.09.2018).
10. Кучеренко С.М. Конвенція про заборону хімічної зброї і України: історичний досвід, сучасний стан і перспективи. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 1999. Вип. 2. С. 193-201.
11. Левченко О.Є. Хімічна безпека як елемент національної безпеки. *Наука і практика*. 2014. № 1. С. 38-49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/naupirg_2014_1_8 (дата звернення: 04.09.2018).
12. Міжнародні режими експортного контролю: історія створення і участь у них України (інформаційно-аналітична записка). URL: <http://www.db.niss.gov.ua/docs/dis/50.htm> (дата звернення: 04.09.2018).
13. План заходів на 2012-2021 роки щодо забезпечення виконання Україною зобов'язань за Конвенцією про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/637/2012> (дата звернення: 04.09.2018).
14. Подскальна О.А. Приєднання України до механізму цивільного захисту Європейського Союзу — один із пріоритетів її європейського вибору. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 19. С. 130 – 134. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/19_2015/28.pdf (дата звернення: 04.09.2018).
15. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання» від 28 січня 2004 р. № 86. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/86-2004-%D0%BF/page> (дата звернення: 04.09.2018).
16. Постановою Кабінету Міністрів України «Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення» від 20.11.03 № 1807. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1807-2003-%D0%BF> (дата звернення: 04.09.2018).
17. Пунжин С.М. *Химическое оружие и международное право*. Монографія. М.: Волтерс Клувер, 2009. 432 с.
18. Римський статут міжнародного кримінального суду. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 04.09.2018).
19. Співробітництво України з ОЗХЗ. URL: <https://netherlands.mfa.gov.ua/ua/ukraine-nl/opcw> (дата звернення: 04.09.2018).
20. Створення і розвиток національної системи експортного контролю України (історична довідка) URL: http://www.dsecu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=35039&cat_id=35038 (дата звернення: 04.09.2018).
21. Хімічна і біологічна зброя та Австралійська група URL: http://www.dsecu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article.jsessionid=02FE63FF4C993EBC734A6A921F261675?art_id=51529 (дата звернення: 04.09.2018).
22. OPCW Mission Statement. URL: <https://www.opcw.org/about-opcw/mission/> (дата звернення: 04.09.2018).
23. Protocol for the Prohibition of the Use in War of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare. URL: <http://disarmament.un.org/treaties/t/1925/deposit/asc> (дата звернення: 04.09.2018).
24. SAICM Overview. URL: <http://www.saicm.org/About/SAICMOverview/tabid/5522/language/en-US/Default.aspx> (дата звернення: 04.09.2018).